

ФОРМУВАННЯ СЛОВОТВОРЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПМР

FORMATION OF WORD FORMATION IN PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH LITERATURE

У статті аналізується ефективність методів удосконалення фонетичних, граматичних і синтаксичних навичок дітей із загальним недорозвиненням мовлення. ПМР, або порушення мовленнєвого розвитку, є поширеною проблемою, яка може вплинути на здатність дитини спілкуватися. Розуміння особливостей розвитку мовлення дітей з ПМР має ключове значення для надання своєчасної допомоги та створення сприятливих умов для їхнього розвитку.

Обґрунтовано принципи онтогенетичного підходу в формуванні словотворення: відтворення звуків (навчання вимовляти звуки та їх поєднання), складання слів (складання слів із окремих звуків та їх використання в мовленні), вивчення морфем (розуміння значення префіксів, суфіксів, коренів). Досліджено етапи формування словотворення у дітей з ПМР: імітація, визначення звуків, складання слів, формування понять. Зазначено, що особливостями розвитку мовлення дітей з ПМР виступають: затримка мовного розвитку (діти з ПМР часто мають затримку мовного розвитку, що впливає на успішне оволодіння мовленням), порушення артикуляції (проблеми з вимовою звуків можуть впливати на якість та зрозумілість мовлення дитини).

Сучасними підходами до діагностики та корекції ПМР у дітей виступають: комплексна діагностика, яка спрямована на виявлення причин ПМР, оцінку мовленнєвих, когнітивних та психомоторних здібностей; індивідуальний підхід, що передбачає визначення індивідуальних потреб дитини та розробка програми корекції, яка враховує особливості її розвитку; інноваційні методи, тобто застосування новітніх технологій та методів, які дозволяють покращити ефективність корекційної роботи.

У дослідженні було проведено діагностування мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями мовного розвитку в ЗДО № 9 м. Луцька. Експериментальна група складалася з дітей 5–6 років із порушенням мовлення (вісім дітей). Одним із першочергових завдань логопеда було зрозуміти ключові проблеми словотворення дитини та провести аналіз ефективності логопедичних занять, методів і вправ. Особливостями навчальної діяльності дітей з ПМР виступали: індивідуалізація (використання різних методів навчання, що враховують особливості дитини), візуалізація (застосування картинок, схем, відеоматеріалів для кращого розуміння інформації), ігрові методи (застосування ігор для залучення уваги дитини, розвитку її пізнавальних та мовленнєвих навичок).

Ключові слова: порушення мовлення, діти дошкільного віку, словотворення, мовленнєве середовище.

The article analyzes the effectiveness of methods for improving phonetic, grammatical and syntactic skills of children with general speech underdevelopment. SPEECH LITERATURE, or speech development disorders, is a common problem that can affect a child's ability to communicate. Understanding the features of speech development in children with SPEECH LITERATURE is key to providing timely assistance and creating favorable conditions for their development.

The principles of the ontogenetic approach to the formation of word formation are substantiated: reproduction of sounds (learning to pronounce sounds and their combinations), word formation (composing words from individual sounds and their use in speech), study of morphemes (understanding the meaning of prefixes, suffixes, roots). The stages of word formation in children with PMR are studied: imitation, definition of sounds, word formation, formation of concepts. It is noted that the features of speech development of children with PMR are: delayed speech development (children with PMR often have delayed speech development, which affects the successful acquisition of speech), impaired articulation (problems with the pronunciation of sounds can affect the quality and intelligibility of the child's speech).

Modern approaches to the diagnosis and correction of PMR in children are: comprehensive diagnostics, which is aimed at identifying the causes of PMR, assessing speech, cognitive and psychomotor abilities; individual approach, which involves determining the individual needs of the child and developing a correction program that takes into account the peculiarities of its development; innovative methods, i.e. the use of the latest technologies and methods that allow improving the effectiveness of correctional work.

The study conducted a diagnosis of speech development of children with speech disorders in ZDO No. 9 of Lutsk. The experimental group consisted of children aged 5–6 with speech disorders (eight children). One of the primary tasks of the speech therapist was to understand the key problems of the child's word formation and to analyze the effectiveness of speech therapy classes, methods and exercises. The features of the educational activities of children with TPM were: individualization (the use of various teaching methods that take into account the characteristics of the child), visualization (the use of pictures, diagrams, video materials for better understanding of information), game methods (the use of games to attract the child's attention, develop his cognitive and speech skills).

Key words: speech disorders, preschool children, word formation, speech environment.

УДК 364.048
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/78.2.19>

Сакір Н.О.,
викладачка кафедри теорії та методики дошкільної освіти Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Порушення мовного розвитку є поширеною проблемою в усьому світі, що перешкоджають здатності дитини ефективно спілкуватися, що призводить до труднощів у соціальній взаємодії,

академічних досягненнях і загальному розвитку. У експресивній мові ми використовуємо багато різних слів і різних форм цих слів. Морфологія відноситься до правил, які керують різними формами слів і утворенням різних слів. Труднощі зі

словотворенням можуть викликати плутанину, коли діти намагаються висловитися. Дослідження науковців (А. Богуш, І. Брушневської, Г. Васьківська, А. Душка, Н. Гавриш, Г. Гримашевич, І. Денисовець, В. Іванової, А. Єлік, К. Крутій, І. Мартиненко, Ю. Рібцун, Т. Руденко та ін.) підкреслюють, що порушення мовного розвитку та спілкування є одними з найпоширеніших у направленні для оцінки розвитку дитини в ранньому дитинстві, вказуючи на сильну кореляцію з соціальними, емоційними та академічними труднощами.

Зокрема, І. Мартиненко зазначає, що в процесі словотворення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовного розвитку діти повинні зрозуміти механізми словотворення і навчитися ними користуватися. Суть цієї моделі формування полягає в тому, щоб подати словотвірну систему мови саме дітям як найзагальніше правило побудови і вживання творчих одиниць. Діти зосереджуються на тому, як утворюються слова за допомогою суфіксів і префіксів, на основі чого за аналогією формують словотворчі навички [5].

Науковці, Г. Гримашевич, І. Денисовець вказують на важливість морфологічного способу творення нових слів, називаючи його основним способом словотворення. У дослідженнях А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, І. Мартиненко зазначено, що діти дошкільного віку використовують морфологічний спосіб творення нових слів; І. Брушневської, В. Іванової, А. Єлік, К. Крутій, І. Мартиненко, Ю. Рібцун, Т. Руденко діти дошкільного віку набувають навичок словотворення, та підкреслюють, що в цьому процесі необхідна певна діяльність, а саме: аналізувати звуки мовлення та навколишнє середовище, виділяти морфеми, розуміти їх семантику та правила вживання, утворювати нові слова шляхом комбінування твірних основ і морфем.

Таким чином, діти виконують завдання аналізу та синтезу, які вимагають певного рівня розвитку мисленевих процесів. Крім того, дітям важливо оволодіти фонологічними процесами, щоб правильно відокремлювати морфеми від словоформ, щоб розрізнити морфеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У дітей дошкільного віку з порушеннями мовного розвитку процес словотворення розглядається науковцями (М. Пентиліук, М. Овчиннікова, Р. Подгорна,) та під час вивчення мовленнєвої діяльності (О. Мілевська, О. Ткач), у спеціальній методиці з розвитку мовлення описувались методи та прийоми, що направлені на формування словотворчих вмій у цієї категорії дітей (А. Єлік, І. Мартиненко, Ю. Рібцун, Т. Руденко).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття основних проблем формування словотворення у дітей дошкільного віку з ПМР.

Методи дослідження. Ми застосовували сукупність наступних методів дослідження: аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, навчальної та нормативної документації в системі початкової освіти для з'ясування стану окресленої проблеми; систематизація, синтез, узагальнення, що уможливили розкриття сутності проблеми, формулювання понятійно-термінологічного апарату.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження (Г. Васьківської, А. Душка, А. Єлік) показують, що словотвір є засобом, за допомогою якого діти дошкільного віку легко і швидко запам'ятовують і розуміють нові слова [1; 2; 3]. До шкільного віку діти значною мірою опановують словотворення за аналогією. Однак не всі діти володіють цим словотвірним механізмом на достатньому рівні. Без утворення слів за аналогією діти як з розвиненим, так і з недорозвиненим стандартним мовленням не звертають уваги на слова.

Так, Ю. Рібцун, зазначає, що граматична будова мови складається з морфології, словотвору та синтаксису [6]; на думку Т. Руденко, словотвір є одним із джерел, що поповнює та розширює лексику і має творчий характер, на відміну від морфології та синтаксису [7].

Серед методів та прийомів формування словотворення визначаємо: ігрові методи (використання дидактичних ігор (залучення (ігри роблять

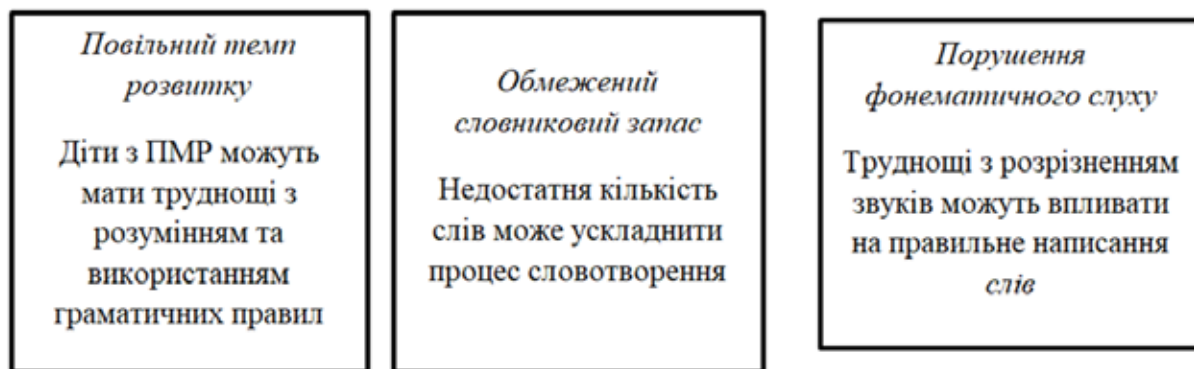

Рис. 1. Особливості словотворення у дітей з ПМР

процес навчання цікавим та захоплюючим), *розвиток* (вправи допомагають вдосконалювати граматичні навички), *мотивація* (досягнення успіху в грі підвищує самооцінку дитини)) та вправ для залучення дітей), *наочні методи* (застосування картинок, предметів, моделей для кращого розуміння), *практичні методи* (завдання на складання слів, перефразування фраз, придумування розповідей).

Розвиток словотворення у дітей з порушеннями мовного розвитку (ПМР) вимагає систематичної та цілеспрямованої роботи. Сучасні технології у процесі формування словотворення передбачають використання: *онлайн-ресурсів* (доступні онлайн-платформи та програми для навчання),

мультимедіа (використання відео, аудіо, ігор для залучення).

Розглянемо кілька конкретних методик та вправ, які допоможуть у цьому процесі:

– *ігри та вправи на утворення нових слів*: «Чарівна скринька»: у скриньку складають картинки з зображенням предметів. Дитина дістає картинку і підбирає до неї якомога більше слів, що характеризують цей предмет (колір, розмір, матеріал тощо); «Сімейка слів»: до заданого слова підбираються слова одного кореня (наприклад, книга – книжка, книжковий, книгарня); «Хто більше?»: діти по черзі називають слова, що відносяться до однієї тематичної групи (овочі, фрукти, меблі); «Перетвори слово»: до слова додають

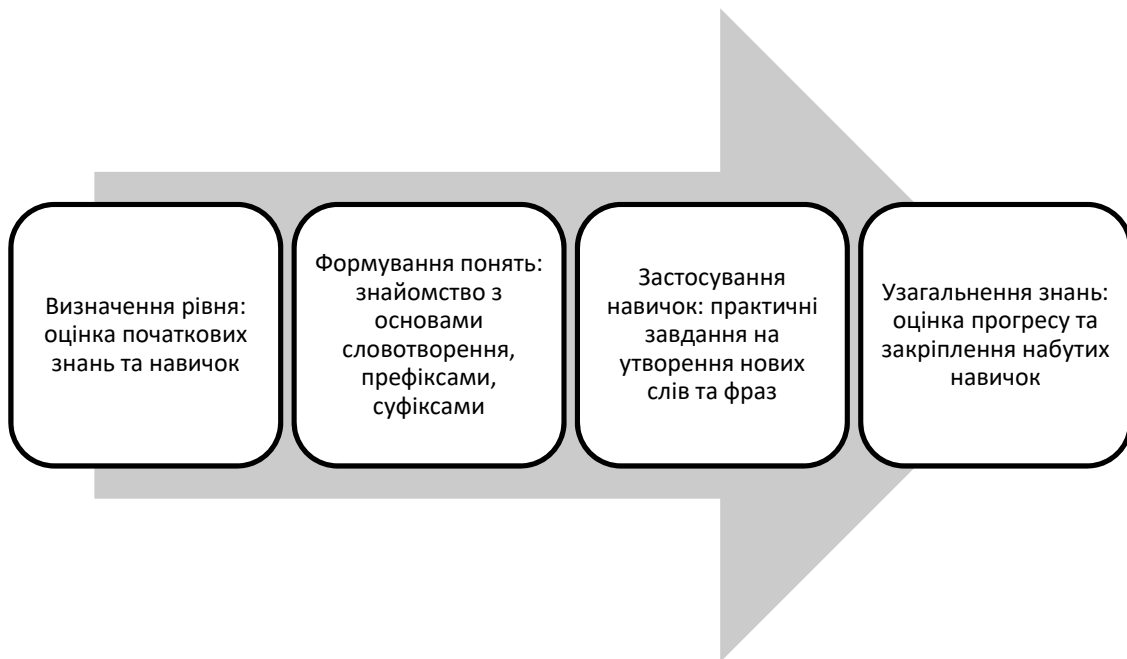

Рис. 2. Покрокова методика формування словотворення

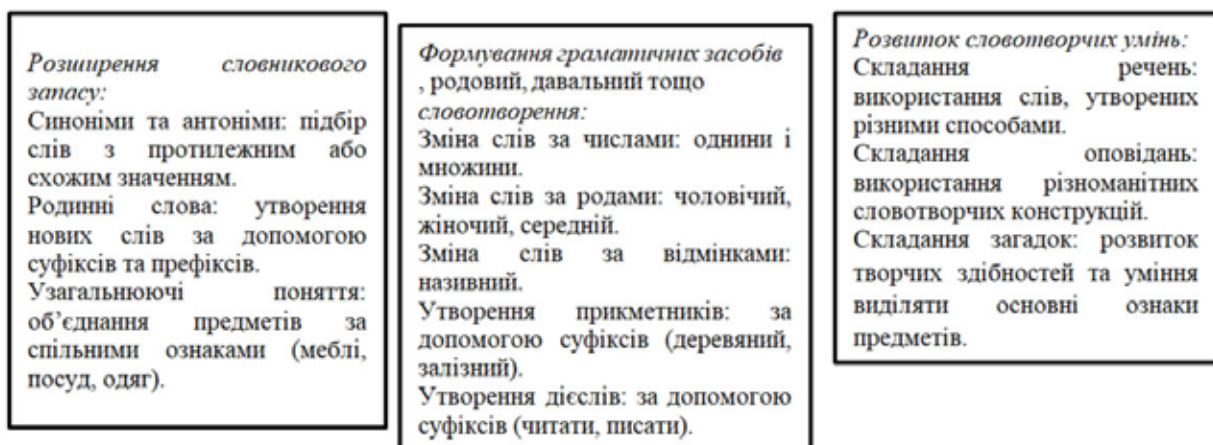

Рис. 3. Основні напрямки роботи над словотворенням у дітей з ПМР

префікс або суфікс, утворюючи нове слово (іти – піти, бігти, підбігти);

– *вправи на утворення речень*: «Склади речення»: дітям пропонуються слова, з яких вони мають скласти речення; «Доповни речення»: дітям пропонуються незавершені речення, які вони повинні доповнити; «Розповідь за картинкою»: за картинкою дитина складає розповідь, використовуючи різноманітні граматичні конструкції;

– *вправи на розвиток граматичних категорій*: «Один – багато»: утворення множини іменників; «Хто що робить?»: утворення дієслів; «Який? Яка? Яке?»: утворення прикметників; «Чий? Чия? Чие?»: утворення присвійних прикметників;

– *вправи на розвиток фонематичного слуху і звукового аналізу*: «Порахуй звуки»: визначення кількості звуків у слові; «Який звук перший?»: визначення першого звуку в слові; «Який звук останній?»: визначення останнього звуку в слові.

Корекція порушень словотворення у дітей з ПМР передбачає: *діагностика* (визначення причин та характеру порушень), *корекційні вправи* (спеціальні вправи для подолання труднощів), *моніторинг прогресу* (регулярна оцінка ефективності корекції).

Щоб забезпечити ефективну логопедичну допомогу дитині, необхідно: *своєчасно виявити мовленнєві труднощі та правильно спланувати корекційно-розвивальну логопедичну роботу*. Для того, щоб зрозуміти та ефективно вплинути на мовленнєвий розлад, дитині необхідно своєчасно надати логопедичну допомогу. Розвиток діагностичних методів корекційно-розвивальної логопедичної роботи сприяє більш глибокому та детальному вивченню мовленнєвого розвитку кожної дитини та допомагає окреслити найбільш ефективні методи корекційного та індивідуалізованого лікування для подолання мовленнєвих порушень.

Так, діагностування мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями мовного розвитку проводилося в ЗДО № 9 м. Луцька. Експериментальна група складалася з дітей 5–6 років із порушенням мовлення (вісім дітей). Одним із першочергових завдань логопеда було зрозуміти ключові проблеми словотворення дитини та провести аналіз ефективності логопедичних занять, методів і вправ.

Зокрема, ефективними виявилися: логоритміка (танцювальні вправи, ходьба в різних напрямках, ігри з використанням звуконаслідування); музикотерапія (слухання музики, спів); ізотерапія та кольоротерапія (створення малюнків та аплікацій, складання пазлів та конструкторів).

Основою для логопедичних занять виступали:

– практичні (артикуляційні вправи, сюжетно-рольові, рухливі ігри);

– наочні (використання малюнків, макетів для засвоєння інформації);

– словесні (бесіди, описи картинок);

– моделювання (побудова речень за картками).

Усі діти продемонстрували труднощі з висловленням цілісної думки. Тому логопедичні вправи були спрямовані на формування словотворення у дітей дошкільного віку. Використовувалися картки із зображенням людей і предметів; дитина повинна була назвати їх і побудувати з них речення з поданими лексемами. Наприклад, наводилися слова «дівчина» і «чоботи» («дівчина носить чоботи»). При вивченні взуття були виявлені лексичні помилки в назвах у професії: «На кондитерській фабриці шують чоботи» (правильно «взуттєва фабрика»). Також використовувався метод побудови речення. По черзі діти брали вирізаний предмет (наприклад, сонце, дерево чи тварину) і приклеювали його до полотна, щоб створити загальну картину. Після завершення такої роботи діти описували свої враження від заняття. Робота над переходом слів із пасивного стану в активний словниковий запас проводилася за допомогою ігрових та інтерактивних методів. Таке спілкування сприяло поповненню словникового запасу та засвоєнню формування комунікативних навичок дошкільників з порушеннями мовлення.

Під час логопедичних занять спостерігалися помітні зрушення у кількох вимірах мовного розвитку дітей-учасників. Зокрема, виявлено значні покращення у словниковому запасі, морфологічному розумінні, можливості словотворення та фонетичній точності.

Застосування ігрової діяльності та музикотерапії сприяло зміцненню мовних навичок і вдосконалення, залучення та мотивацію:

– *артикуляційна гімнастика*: вправа «Курчата» (дитина відкриває рот широко, язик і губи в напруженому стані, рахунок від 1 до 4–6);

– *вправи для розвитку ротового видиху*: вправа «Метелики» (дитина дує на метелики з паперу, стежачи за тим, щоб плечі не піднімалися під час видиху);

– *вправи для розвитку мовного дихання*: вправа «Нюхання квітки» (дитина піднімається на носочки, вдихає носом і потім опускається у вихідне положення, вимовляючи «А!» під час видиху);

– *сила голосу*: вправа «Ехо» (вимовляється певний звук голосно або тихо).

Зокрема, дослідження показало, що використання картинок, предметів, іграшок, ігор; систематичність, комплексний підхід, залучення батьків до занять сприяє тому, що діти з ПМР активно оволодівають мовленням, розширюють словниковий запас і впевненіше спілкуються: *покращення* (набуття дітьми необхідних навичок), *розширення* (збільшення словникового запасу), *продовження* (розвиток та вдосконалення навичок).

Таким чином, робота з дітьми, які мають порушення мовлення, вимагає індивідуального підходу, який враховує як вік дитини, так і конкретний вид мовленнєвого порушення.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок. Формування словотворення у дітей дошкільного віку з ПМР відбувається у взаємодії спеціалістів: *логопед* (проводить корекцію мовленнєвих порушень), *психолог* (допомагає з розвитку пізнавальних здібностей), *вихователь* (створює комфортне середовище для навчання).

Робота над словотворенням на заняттях та в повсякденному житті передбачає: *читання* (використання текстів, які містять різні типи слів), *ігри*, що стимулюють словотворення; *письмо* (письмові завдання, що вимагають творчого використання слів).

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з дослідженням того, як розлади мовлення та мови впливають на навчання дітей дошкільного віку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васьківська Г. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. С. 33–38.
2. Душка А. Проблеми корекції недоліків розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення в умовах дошкільної спеціальної освітньої установи. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально педагогічна*. 2013. №. 23 (2). С. 210–218.

3. Єлік А. Прийоми стимуляції мовленнєвої активності у дітей дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку. *Магістерські студії: альманах*. Херсон : ХДУ, 2021. Вип. 21. С. 229–231.

4. Луцан Н. Мовленнєвий розвиток дитини в контексті багатовимірності освітнього середовища. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 2(49). С. 118–121.

5. Мартиненко І. Характеристика комунікативних рис особистості дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. №. 4. С. 33–42.

6. Рібцун Ю. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру». 2018. 40 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711352/1>

7. Руденко Т. Особливості мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Теоретичні основи педагогіки й сучасні аспекти виховання*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 13–14 травня 2022 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений». 2022. С. 49–53.

8. Archibald L. SLP-educator classroom collaboration: A review to inform reason-based practice. *Autism & Developmental Language Impairments*. 2017. № 2, pp. 327–335 <https://doi.org/10.1177/2396941516680369>

9. Bishop D., Snowling M., Thompson P., Greenhalgh T., & The CATALISE Consortium. CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study. *Identifying language impairments in children*. PLOS One, July 8, 2016. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0158753>

10. Bishop D., Snowling M., Thompson P., Greenhalgh T., & The CATALISE Consortium. Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: *Terminology*. *Journal of Child Psychology & Psychiatry*. 2017. pp. 1068–1080 doi: 10.1371/journal.pone.0158753